

ПІДПАЛА О.В., ЯЦИШИНА А.П., ЛУКАШ Л.Л.

*Інститут молекулярної біології та генетики НАН України,
Україна, 03680, Київ, вул. Заболотного, 150; e-mail: pidpala@ukr.net*

ПОГЛЯД НА ЕВОЛЮЦІЮ *HOMINOIDEA* НА ОСНОВІ РОЗПОДІЛУ IS-ФРАГМЕНТІВ У мтДНК

Гоміноїди (*Hominoidea*, *Anthropomorpha*) — надродина вузьконосих мавп, до яких належать людиноподібні мавпи (гібони, орангутанги, горили, шимпанзе) і людина [1]. Визначено час дивергенції основних її гілок: близько 40 млн років тому гоміноїди відділились від *Cercopithecoidea* (собакоголових); одна із її гілок близько 30 млн років тому дала початок гомінідам; 20 млн років тому відділилась гілка гібонів; 16–13 млн. років тому — гілка орангутангів; 10 млн років тому — гілка горил; близько 7 млн років тому від предків сучасних шимпанзе відділилась гілка гомінін, яка трансформувалась у кілька видів людей [2–4]. Класифікація гоміноїдів не є усталеною. Час від часу вона зазнає змін і уточнень. Для вивчення філогенії та систематики широко використовують молекулярні маркери і серед них мітохондріальні ДНК (мтДНК) [5, 6] та мобільні генетичні елементи (МГЕ) [7, 8]. МГЕ, які індукують множинні мутації у ядерному геномі, у мітохондріях тварин, зокрема і у людини, не виявлені. Наявність фрагментів ретротранспозонів у мт-геномі описано у рослин (*Arabidopsis thaliana*) [9]. У мтДНК людини нами у попередній роботі ідентифіковано фрагменти МГЕ еукаріот і бактеріальних IS-елементів [10]. Метою даної роботи було з'ясувати, чи присутні вони у мтДНК інших гоміноїдів і чи можуть бути вони інформативними для філогенетичних досліджень.

Матеріали і методи

Проаналізовано 13 мтДНК 9 видів гоміноїдів, які належать до двох родин. Перелік видів і номери послідовностей мтДНК у GenBank наведено у табл. 1. Для пошуку та ідентифікації фрагментів МГЕ еукаріот використовували програму Censor (<http://www.girinst.org/censor>) [11], а для фрагментів бактеріальних IS-елементів користувались базою даних ISfinder (<http://www.is.biotoul.fr>) [12].

Результати та обговорення

В усіх мтДНК досліджуваних видів гоміноїдів виявлено фрагменти МГЕ еукаріот і бактеріальних IS-елементів (IS-фрагменти). Їхня частота становить 0,84–3,32% і 1,03–1,89%, відповідно. Стосовно фрагментів МГЕ еукаріот спостерігали велику гетерогенність. Для того, щоб простежити закономірність, пішли від зворотнього — прослідкували наявність специфічних для людини фрагментів у інших гоміноїдів (табл. 2). Виявили, що є фрагменти, які специфічні винятково для *Homininae* (горили, шимпанзе, людина), є специфічні для *Hominini* (шимпанзе, людина) і специфічні тільки для *Pongo sapiens*. Несподіваним було виявлення гомологічних фрагментів у *Pongo abeli* і *Homo* та у горил і людини (гаплотип L2). Гіпотетично це може свідчити про еволюційну близькість або про можливість схрещувань предкових (пере-

Таблиця 1

Види *Hominoidea*, мтДНК яких аналізували

Надродина	Родина	Вид	Реєстраційний номер послідовності мтДНК у GenBank
<i>Hominoidea</i> (Людиноподібні мавпи або гоміноїди)	<i>Hominoidea</i> (Гоміноїди)	<i>Homo sapiens</i>	NC_001807 NC_012920 AF381981
		<i>Homo sapiens neanderthalensis</i>	NC_011137
<i>Pan paniscus</i>		NC_001644	
<i>Pan troglodytes</i>		NC_001643 X93335 EU095335	
<i>Gorilla gorilla</i>		D38114	
<i>Gorilla gorilla gorilla</i>		X93347	
<i>Pongo abeli</i>		NC_002083	
	<i>Pongo pygmaeus</i>	NC_001646	
	<i>Hylobatidea</i> (Гібонові)	<i>Hylobates lar</i>	NC_002082

Таблиця 2

Наявність специфічних для *Homo sapiens* фрагментів еукаріотних МГЕ у мтДНК *Hominoidea*

Фрагменти еукаріотних МГЕ	Представники <i>Hominoidea</i>												
	<i>Hylobates lar</i>	<i>Pongo pygmaeus</i>	<i>Pongo abeli</i>	<i>Gorilla gorilla gorilla</i>	<i>Gorilla gorilla</i>	<i>Pan troglodytes</i> (EU095335)	<i>Pan troglodytes</i> (X93335)	<i>Pan troglodytes</i> (NC_001643)	<i>Pan paniscus</i>	<i>Homo sapiens neanderthalensis</i>	<i>Homo sapiens</i> (AF381981)	<i>Homo sapiens</i> (NC_012920)	<i>Homo sapiens</i> (NC_001807)
Sola2-2_SP			+							+	+	+	+
ROO_I				+	+						+		
ATGP3B_I				+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Copia-124_SB-I						+	+	+	+	+	+	+	+
OPIE2_LTR										+	+	+	+

хідних) форм. На анатомічну схожість між людиною та орангутангом вказував Дж. Шварц [13]. Є дані про випадки міжродових та міжвидових схрещувань у сучасних приматів [14–19]. Можливо, це мало місце і у древніх гоміноїдів [20–22]. Чи можна про це говорити на основі досліджень мтДНК,

<i>Hylobates lar</i>	<i>Pongo abeli</i>	X	<i>Gorilla gorilla</i>	<i>Pan troglodytes</i>	Y	<i>H. sapiens neandert.</i>	Z	<i>H. sapiens</i> (гаплотип L2)
ISAar32	ISAar32	ISAar32	ISAar32		ISAar32	ISAar32	ISAar32	ISAar32
ISAar10	ISAar10	ISAar10	ISAar10		ISAar10	ISAar10	ISAar10	ISAar10
						ISSsn5	ISSsn5	ISSsn5
						IS1678	IS1678	IS1678
				ISOih1	ISOih1	ISOih1	ISOih1	ISOih1
ISAcma26		ISAcma26	ISAcma26	ISAcma26	ISAcma26	ISAcma26	ISAcma26	ISAcma26
	ISTde1	ISTde1	ISTde1	ISTde1	ISTde1	ISTde1	ISTde1	ISTde1
	ISPa29	ISPa29	ISPa29	ISPa29	ISPa29	ISPa29	ISPa29	ISPa29
						ISMmy2	ISMmy2	ISMmy2
ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1	ISSth1
	IS1249	IS1249	IS1249	IS1249	IS1249	IS1249	IS1249	IS1249
IS1221H		IS1221H	IS1221H	IS1221H	IS1221H	IS1221H	IS1221H	IS1221H
IS1221E		IS1221E	IS1221E	IS1221E	IS1221E	IS1221E	IS1221E	IS1221E

Рис. Інсерційні профілі IS-фрагментів у мтДНК *Hominoidea*

Жирним шрифтом виділено гіпотетичні гібриди: X — *H. l. x P.a.*; Y — *G.g. x P.t.*; Z — *(G.g. x P.t.) x H.s.n.*

адже за класичними уявленнями вона передається по материнській лінії і не рекомбінує [23, 24]. Останнім часом це питання дискутується [25–30].

Аналізуючи наявність специфічних для людини IS-фрагментів у гоміноїдів (рис.), ми припускаємо, що перехідні форми могли бути гібридами. Підтвердження чи спростування такого твердження стане можливим при аналізі мтДНК викопних гоміноїдів. На сьогодні ми змогли проаналізувати лише мтДНК *Homo sapiens neanderthalensis*.

Висновки

У мтДНК досліджуваних гоміноїдів виявили фрагменти мобільних генетичних елементів еукаріот і бактеріальних IS-елементів. На підставі аналізу одержаних результатів припустили можливість схрещувань у перехідних форм людиноподібних мавп.

Література

1. Хрисантова Е.Н., Перевозчиков И.В. Антропология. М.: Изд-во МГУ, 2002.— 400 с.
2. Miller E.R., Gunnell G.F., Martin R.D. Deep time and the search for anthropoid origins // *Am. J. Phys. Anthropol.*— 2005.— №41.— P. 60–95.
3. Steiper M.E., Young N.H. Primate molecular divergence dates // *Mol. Phylogen. Evol.*— 2006.— Vol.41, №2.— P. 384–394.
4. Kunimatsu Y., Nakatsukasa M., Sawada Y. et al. A new Late Miocene great ape from Kenya and its implication for the origins of African great apes and human // *Proc. Natl. Acad. Sci. USA.*— 2007.— Vol.104, №49.— P. 19220–19225.
5. Arnason U., Gullberg A., Janke A., Xu X. Pattern and timing of evolutionary divergences among hominoids based on analyses of complete mtDNA // *J. Mol. Evol.*— 1996.— Vol.43, №6.— P. 650–661.
6. Parendorf B., Stoneking M. Mitochondrial DNA and human evolution // *Ann. Rev. Genomics Hum. Genet.*— 2005.— Vol.6.— P. 165–183.
7. Schmitz J., Roos C., Zischler H. Primate phylogeny: molecular evidence from retroposons // *Cytogenet. Genome Res.*— 2005.— Vol.108, №1–3.— P. 26–37.

8. Liu G.E., Alkan C., Jiang L. et al. Comparative analysis of Alu repeats in primate genomes // *Genome Res.*— 2009.— Vol.19, №5.— P. 876–885.
9. Knoop V., Reseld M., Marienfeld J. et al. Copi-like, gypsi-like and LINE-like retrotransposon fragments in the mitochondrial genome of *Arabidopsis thaliana* // *Genetics.*— 1996.— Vol.142, №2.— P. 579–585.
10. Підпала О.В., Яцишина А.П., Лукаш Л.Л. Фрагменти бактеріальних IS-елементів і мобільних генетичних елементів еукаріотів у мтДНК людини // *Досягнення і проблеми генетики, селекції та біотехнології.*— 2007.— Т.1.— С. 498–502.
11. Kohany O., Gentles A.J., Hankus L., Jurka J. Annotation, submission and screening of repetitive elements in Repbase: RepbaseSubmitter and Censor // *BMC Bioinformatics.*— 2006.— Vol.7.— P. 474.
12. Signier P., Perochon J., Lestrade L. et al. ISfinder: the reference centre for bacterial insertion sequence // *Nucleic Acid Research.*— 2006.— Vol.34.— (Database issue): D32-36.
13. Schwartz J.H. The evolutionary relationships of man and orang-utans // *Nature.*— 1984.— Vol.308, №5959.— P. 501–505.
14. Bernstiel I.S. Naturally occurring primate hybrid // *Science.*— 1966.— Vol.154, №3756.— P. 1559–1560.
15. Sugawara K. Sociological study of a wild group of hybrid baboons between *Papio anubis* and *P. hamadryas* in the Awash Valley, Ethiopia // *Primates.*— 1979.— Vol.20, №1.— P. 21–56.
16. Tenaza R. Songs of hybrid gibbons (*Hylobates lar*×*H. muelleri*) // *Amer. J. Primat.*— 1984.— Vol.8, №3.— P. 249–253.
17. Jolly C.J., Woolley-Barker T., Beyene S. et al. Intergenic hybrid Baboons // *Inter. J. Primat.*— 1997.— Vol.18, №4.— P. 597–627.
18. Ackermann R.R., Rogers J., Cheverud J.M. Identifying the morphological signatures of hybridization in primate and human evolution // *J. Hum. Evol.*— 2006.— Vol.51, №6.— P. 632–645.
19. Ackermann R.R., Bishop J.M. Morphological and molecular evidence reveals recent hybridization between gorilla taxa // *Evolution.*— 2010.— Vol.64, №1.— P. 271–290.
20. Спицын В.А. Современные представления об эволюции отряда приматов в свете данных молекулярной биологии // *Биологическая эволюция и человек / Под ред. Я.Я. Рогинского.*— М.: Изд-во МГУ, 1989.— 240 с.
21. Patterson N., Richter D.J., Gnerre S. et al. Genetic evidence for complex speciation of humans and chimpanzees // *Nature.*— 2006.— Vol.441, №7097.— P. 1103–1108.
22. Evans P.D., Mekel-Bobrov N., Vallender E.J. et al. Evidence that the adaptive allele of the brain size gene microcephalin introgressed into *Homo sapiens* from an archaic *Homo* lineage // *Proc. Natl. Acad. Sci. USA.*— 2006.— Vol.103, №48.— P. 18178–18183.
23. Anderson S., Bankier A.T., Barrell B.G. et al. Sequence and organization of the human mitochondrial genome // *Nature.*— 1981.— Vol.290, №5806.— P. 457–474.
24. Giles R.L., Blanc H., Cann H.M., Wallace D.C. Maternal inheritance of human mitochondrial DNA // *Proc. Nat. Acad. Sci. USA.*— 1980.— Vol.77, №11.— P. 6715–6719.
25. Wallis G.P. Do animal mitochondrial genomes recombine? // *Trends Ecol. Evol.*— 1999.— Vol.14, №6.— P. 209–210.

26. Eyre-Walker A., Awadalla P. Does human mtDNA recombine? // J. Mol. Evol.— 2001.— Vol.53, №4–5.— P. 430–435.

27. Kravtsov Y., Schwartz M., Brown T.A. et al. Recombination of human mitochondrial DNA // Science.— 2004.— Vol.304, №5673.— P. 981.

28. Piganeau G., Gardner M., Eyre-Walker A. A broad survey of recombination in animal mitochondria // Mol. Biol. Evol.— 2004.— Vol.21, №12.— P. 2319–2325.

29. Tsaousis A.D., Martin D.P., Ladoukakis E.D. et al. Widespread recombination in published animal mtDNA sequences // Mol. Biol. Evol.— 2005.— Vol.22, №4.— P. 925–933.

30. White D.J., Gemmell N.J. Can indirect tests detect a known recombination event in human mtDNA? // Mol. Biol. Evol.— 2009.— Vol.26, №7.— P. 1435–1439.

Резюме

В мтДНК исследованных гоминидов выявили фрагменты эукариотических мобильных генетических элементов и бактериальных IS-элементов. На основании анализа полученных результатов предположили возможность скрещиваний у переходных форм человекоподобных обезьян.

In the mtDNA studied hominoids revealed fragments of eukaryotic mobile genetic elements and bacterial IS-element. Based on the analysis of the results, we suggested the possibility of interbreeding with transitional forms of apes.

**РЕЗНИКОВА И.С., СТЕПУРА В.В., ШЕЛЕВ А.В., СПИРИДОНОВ В.Г.,
МЕЛЬНИЧУК С.Д., АЛЫМОВ С.И.**

Украинская лаборатория качества и безопасности продукции АПК,

Украина, 08162, Киево-Святошинский р-н,

пгт Чабаны, ул. Машиностроителей, 7,

e-mail: reznikova_iren@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДВУХ ПОПУЛЯЦИЙ БЕЛОГО ТОЛСТОЛОБА (*HYPOPHTHALMICHTHYS MOLITRIX* VAL.) И КАРПА (*CYPRINUS CARPIO* L.) С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МИКРОСАТЕЛЛИТНЫХ МАРКЕРОВ

Основным объектом рыбоводства в Украине, как и в большинстве стран является карп. Европейский одомашненный карп (*Cyprinus carpio* L.) по своему происхождению является объектом долгой доместики сазана. Приблизительно 400 лет его выращивают в Китае и несколько столетий в Европе. Методами прямого и обратного скрещивания было выведено много пород и внутривидовых типов. Актуальным заданием для карповодства в Украине — выведение новых пород и внутривидовых типов украинского карпа, сохранение и закрепление генетически ценных существующих пород, сохранение генофонда редких массивов карпа, создание гетерогенных племенных стад, выведение новых региональных внутривидовых типов карпа. Белый толстолоб *Hypophthalmichthys molitrix* Val.) является аборигенным